

SPÅNGA BYGDEN

Nr 20

DECEMBER 1986

Spånga Fornminnes- och Hembygdsgille

<u>Innehåll</u>	sid
Sundby genom seklerna, del II	3
Nälsta eller Närthastaff?	16
Att ta hand om en hembygdsgård	17
Årsstämman 1987	18
Gillet's program	19
Skänk en skänk!	20
Gillet's årsavgift	20

Omslagsbilden:

SUNDBY GÅRD 1943

Foto: Sixten Källberg

SPÅNGA FORNMINNES- OCH HEMBYGDSGILLE

Box 8070, 163 08 SPÅNGA Postgiro 26 50 62 - 0

ÅLDERMAN	Jane Hamilton	36 22 70
SKRIFTVÅRDARE	Erik Svedin	36 62 93
KASSAVÅRDARE	Hans Lindbergh	760 87 21
Redaktion för	Sixten Källberg	36 41 09
SPÅNGA BYGDEN	Karin Jonsson	36 00 23
	Lars Nahlbom	760 37 27

SUNDBY GENOM SEKLERNA (DEL II)

av Sixten Källberg

I förra numret av SPÅNGABYGDEN behandlades Sundbys historia fram till 1300-talet, knapphändiga uppgifter men ändå pusselbitar i ett historiskt förflutet.

För tiden fram till 1900-talets början finns visserligen ett och annat dokument, men hur de enskilda individerna upplevde sin tillvaro vet vi inte mycket om. Den anonyma bondefamiljen bara skymtar i husförhörslängder och sockenprotokoll, medan adelsmännen - ofta ägare till Spångagårdar - kan vara väl dokumenterade.

1400- och 1500-talen

I Sundby fanns tre gårdar, två mindre s k frälsehemman - det ena 6-öresland och det andra 4-öresland. Den största gården var ett stadgehemman om 14 1/3 öresland. Vilka som ägde eller brukade de olika gårdarna framgår inte alltid så klart i den s k jordeboken.

Flera gårdar i Spånga tillhörde andliga institutioner. 6-öres hemmanet Sundby ägdes under 1400-talet av Sko kloster och senare Gripsholms kloster. 1538 betalade landbon Gunnar sitt "arrende" med 20 spann korn och 15 örtugar. Samma år står hemmanet upptaget som prebendehemman under Spånga pastorat.

Det andra frälsehemmanet - om 4 öresland - har antagligen lytt under Ulvsunda, i likhet med Nälsta och Vållingby. 1562 står Johan Pedersson Bååt som ägare och 1631 Bengt Sparre.

För stadgehemmanet nämns 1347 bonden Laurens och 1480 tolvmannen Erik. 1480 ägdes gården av rådmannen och borgmästaren Gunnar Olsson i Stockholm.

1600-talet och kartläggningen

Det svenska lantmäteriet inrättades av Gustav II Adolf 1628. För jordedelnings- och beskattningsändamål gjorde man tidigare enbart uppmätningar, utförda av förtroendemän i orten.

Carl Carlsson Gyllenhielm (kungens halvbror) hade säkerligen något finger med i spelet för tillkomsten av våra tidigaste kartor i Spånga.

Gyllenhielm var fältherre. Under kriget mot Sigismund hölls han 12 år fängslad i Polen, varvid han ägnade sig åt religiöst författarskap och översatte bl a Davids psalmer. Han blev sedermera riksamiral och medlem av Kristinas förmyndarregering. Han ägde bl a Karlberg - som bär hans namn, tidigare hette det Bålstomta - men blev även ägare till Sundby, Kista och Kälvesta. Enligt en bytesakt med Kronan, daterad 20/4 1632, blev han ägare till alla tre gårdarna i Sundby, vilka underlades Karlberg.

Kartan tillkom 1636. De båda frälsehemmanen upptas här som kronohemman och stadgehemmanet som skattehemman.

Efter Gyllenhielms och hans maka Christina Ribbings död såldes 1669 Karlberg inklusvie Sundby till Magnus Gabriel de la Gardie men kom 1680 att tillhöra dennes svåger Gustav Otto Stenbock, som tidigare ägt Huvudsta.

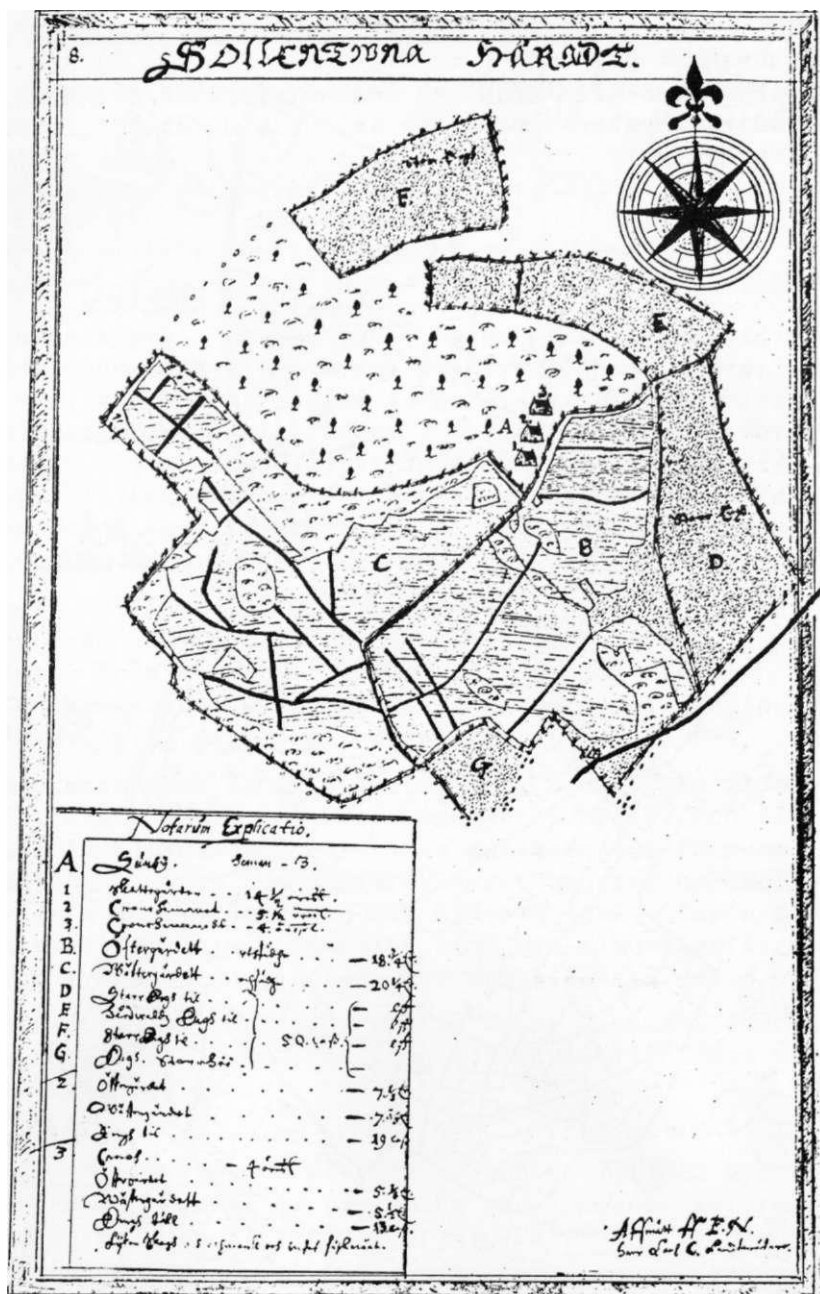
Av Gustaf Bondes motståndare - förmyndarstyrelsen - hade Stenbock 1664 utnämnts till riksamiral. Under flottans missöden 1675-76 i försvarskriget mot Danmark visade han sig inte vara vuxen uppgiften som flottans chef. Han dömdes av politiska motståndare att mista sin befattning och ersätta staten med 209.000 daler samt böter. Hans domäner, inklusive Sundby, övergick i statens ägo och han avled utfattig 1685.

1700- och 1800-talen

1699 följer nästa kartering över Sundby.

De båda kronohemmanen har nu sammanslagits till ett hemman, som brukas av Carl Nilsson. Han stannade där till 1720.

Skattehemmanet har i stället uppdelats i två enheter.

Karta över SUNDBY 1636

3/5 delar brukas av Johan Mårtensson och 2/5 delar av Erik Pärsson.

I ägobeskrivningen namnges de olika markområdena - Byängen, Kohagen osv. Att den fuktiga och starrbevuxta marken utmed Spångaån fått namnet "Gråtängen" låter lustigt men naturligt. På denna äng fanns även en "'Engskiälla". Intressant är också att den smala ängsmarken framför runristningen kallas "Rundzhagen". Dagsverksvägen borde ju ha fått namnet Runhagsvägen.

Vidare anges: "Desse bönder hafwa warit tämbl. flitige både medh bygnat såsom och Culltiverat sin åkerdijken tämbl. widh macht hållna sampt gierdzgårdarna äfven wäll stängda. Skogh finnes intet af synnerligt wärde består allenast af lijtet smågran at de kunna hafwa något lijtet wedebrand och till små stöör. Dessutom ligger denna by 3/4 mihl från Stockholm straxt bredewidh stora Dronningholms landswägh."

Sedan Gyllenhielms tid och fram till 1714 användes räntan från alla tre gårdarna till underhållet av Karlbergs slott. Från 1714 till 1825 nyttjades den till lön för landskamreraren i Stockholms län. Dagsverkena gjordes däremot till Karlbergs kungsgård.

Landkamreraren år 1714 hette Carl Clarén. Den 2 december 1721 skatteköpte han kronohemmanet i Sundby och flyttade dit. Av häradsfogden blev han anklagad för försummelse i tjänsten. I ett försvarsbrev säger han sig ha angripits av en svår sjukdom, men det hjälpte inte. Clarén suspenderades från sin befattning 1739 men finns fortfarande kvar i Sundby enligt 1746 års mantalslängd.

En trotjänare på Sundby var en Matts Mattsson som brukade en av skattegårdarna från 1704 till 1756. Han var även kyrkvård och sexman.

Laga storskifte genomfördes i Sundby 1761 och byn fick

därvid sin tredje kartläggning med följande information:
"A, Norrgården 3/4 Mantal Crono, Possideras av Doctoren och Assessoren i Collegio Medico Adel och Högackta

Herr Hwiliam Kammecker.

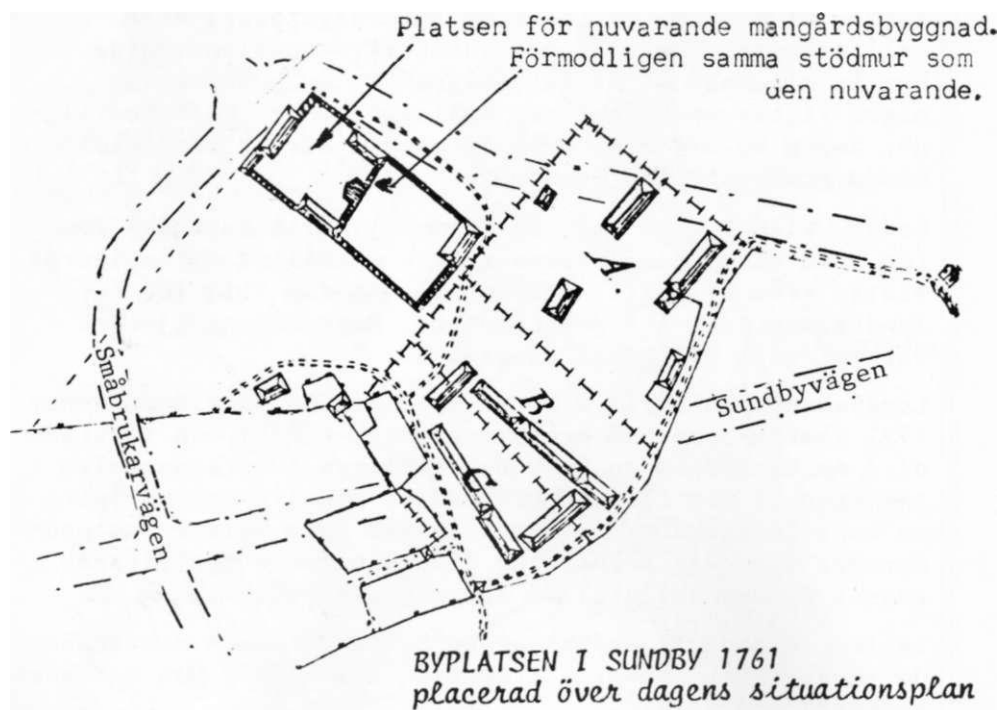
B, Södergården 1/2 Mantal brukas af Bonden Anders Ersson

C, - " - 1/2 Mantal Directeuren wid Indiska Compagniet Högadle Herr Anders Plomgren tillhörigt."

Redan fem år tidigare hade "hovmedicus" Kammecker med sin familj kommit till Sundby och förmodligen är det han som sökt skapa den herrgårdsliknande miljön för Norrgården, som 1761 års kartbild visar. Kammecker avled 1778.

Anders Plomgren var även ägare till Huvudsta fideikommiss. Han efterlämnade en stor förmögenhet men änkan gjorde konkurs 1779.

Anders Ersson hade brukat sin del av Södergården sedan 1734.

Fr o m 1780-talet fram till mitten av 1800-talet skiftar antal bruksenheter och innehavare. Exempelvis år 1810: Carl Mattssons hustru 9/40 mantal, Carl Jansson 9/40, And Mattsson 9/40, Anders Andersson 9/2 och Carl Larsson 1/4 mantal.

1820 finns sex bruksenheter, varav 27/40 + 14/4 mantal tillhör Sergeanten Lars Elgström, som arrenderar Skälby gård och Barkarby gästgiveri.

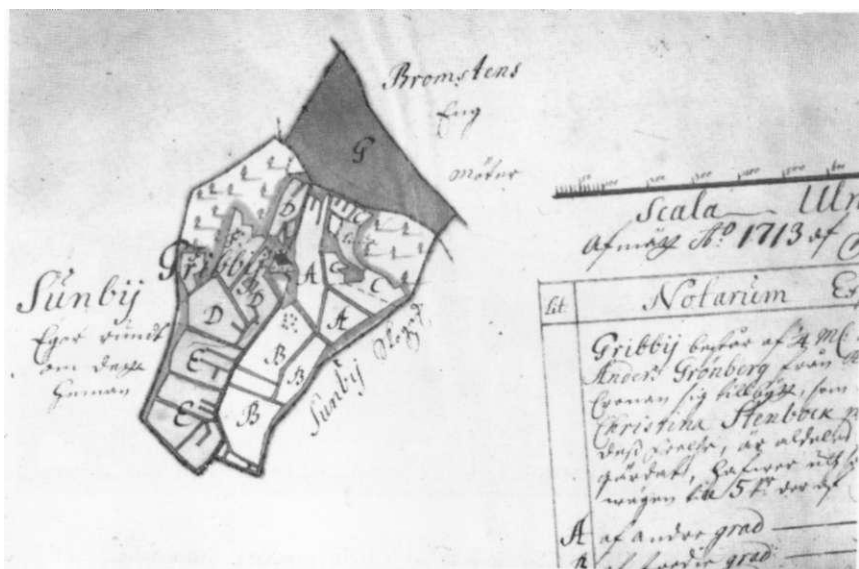
Gribby sammanförs med Sundby

Gribbyvägen påminner oss i dag om det hemman som ända fram till mitten av 1800-talet låg på markerna vid nuvarande Herdevägen och Dalängsvägen. Vid Herdevägen 20-22 fanns för några år sedan en källa, som tyder på plats för gammal gårdsbebyggelse.

Gribby benämns 1538 som Grödbby, ett prebendehemman om 3-öresland under Spånga pastorat. Gribby lillgård omnämns i sockenprotokoll 1629. 1644 tillhörde Gribby 1/4 kronohemman Peter Grönbergs säteri Granhammar och senare hans söner Didrik och Anders Grönberg. 1684-1757 tillhörde det Ulvsunda och senare Huvudsta säteri. På 1699 års Sundby-karta anges Gribby som 1/4 frälsehemman "afgierda" på Sundby ägor.

Den sista som äger Gribby som enskilt hemman är en Badarmästare Gröndahl, bosatt i Stockholm. Sonen Johan brukar gården 1847-52.

En sammanslagning av Gribby och Sundby sker sedan när Carl Casper Nettelbladt övertar de båda gårdarna. Denna är också ägare till Bromstens gård, där han är bosatt.

Karta över GRIBBY ÄGOR 1713

1861 övertar Carl August Waller på Rissne hela Sundby och Gribby. Lagfarten upptar Sundby kronoskatte nr 1, 9/10 mnatal, och nr 2, 3/4 mantal, samt frälsehemmanet Gribby 1/4 mantal.

Efter Wallers död 1884 blir Bagaren, Patron Anders Olsson den nye ägaren. 1891 säljer denne till Carl Castelli, som 1897 överlåter till Gustaf Ferdinand Albion Paulsson, vilken tidigare brukat Lunda sedan 1888. Såväl Waller som Paulsson deltog aktivt i Spångas kommunala verksamheter. Paulsson var initiativtagare till Spånga Skyttegille, som fick anlägga sin första skyttebana på hans marker på Gribby-gärdet.

Det fanns mycket folk på Sundby omkring sekelskiftet: snickare med 8 barn, kusk 5 barn, trädgårdsmästare 3 barn, smed, skomakare och 5 statardrängar - några med familjer. Rättaren Per August Wig hade 6 barn. Denne flyttade senare via Lunda till Nälsta gård, vars gatadress numera är Rättar Vigs väg.

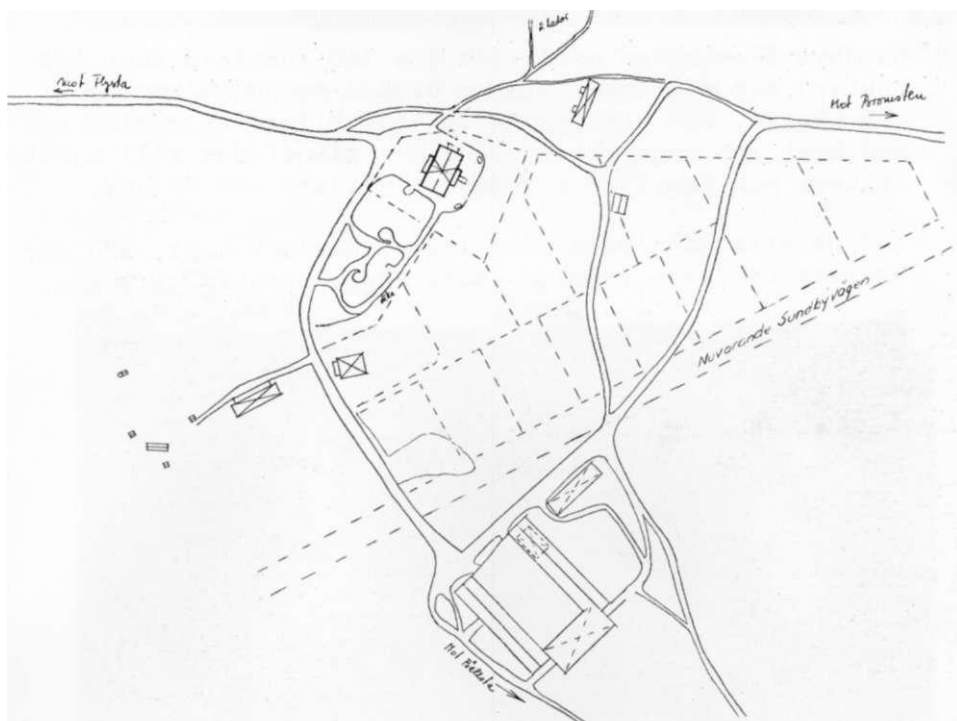
SUNDBY BATSMANSTORP Låg på nuv. körbanans område
framför Brotorpsvägen 56 (1929)

1900-talet

Nästa ägare är grosshandlaren Eric Johansson från Östersund, som nu skall stycka tomter för egna hem. Köpekontraktet är daterat den 25 september 1905, men redan den 4 januari 1906 säljer han till Nya A.B. Atlas, som här ämnar bygga sina fabriker.

Atlas flyttade som bekant aldrig till Sundby - det blev Nacka i stället. Men några vägar hann man i alla fall påbörja, t ex nuvarande Vandrarstigen, Toppbrinken och Kompassbacken.

Sundby fortsatte att leva som jordbruksbygd under Atlas ägarskap och med arrendator - först N.P. Nilsson till 1909, därefter Karl Herman Engdahl, 1917-22 Klas Henning Söderberg och sedan Carl August Carlsson.

KARTA ÖVER SUNDBY 1906 Streckade partier anger Sundbyvägen, villatomter och de sista ekonomibyggnaderna

Den sista jordbruksepoken

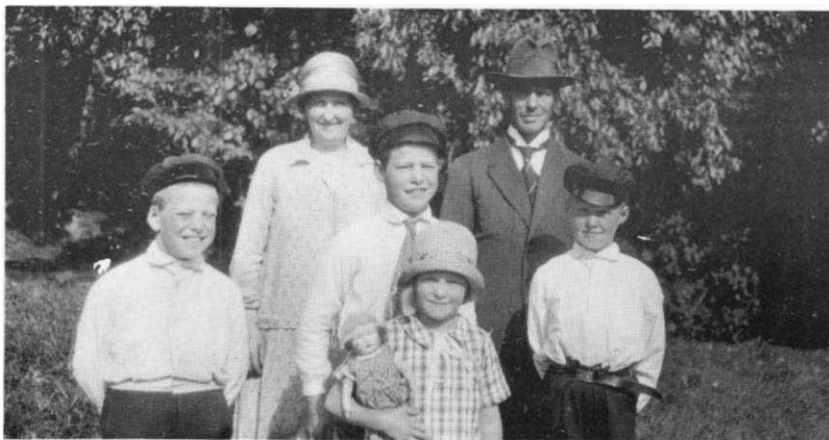
Den 14 mars 1922 tillträdde familjen C.A. Carlsson och blev därmed de sista som brukade Sundbys och Gribbys marker. Vid sin bortgång 1976 var "C.A.", som han kallades, 90 år och allttjämt en vital och minnesgod man, som kunde berätta om gården som så småningom blev ett stort villasamhälle.

Elektricitet saknades första tiden. Vattnet från en källa på nuvarande skolplatsen pumpades upp med en s k hästvandring. Tröskverket drevs med fotogenmotor. Efter ett par år lät Carlsson dra fram elledning till gården.

Böndernas åliggande att sköta underhåll av allmänna vägar fanns fortfarande kvar under 20-talet och för Sundby gällde det "Hjulsta långkrok", E 18:s föregångare från Tensta förbi Hjulsta och Barkarby.

Sundbys åkermarker omfattade c:a 140 tunnland åker (70 hektar) och djurbesättningen bestod av 40-50 kor och 4-6 hästar. Den viktigaste inkomstkällan var mjölk, som med häst och vagn eller släde distribuerades till mjölkaffärer och familjer i Bromsten, Flysta och Solhem.

För de anställda på gården ingick mat och logi, och för Augusta Carlsson innebar detta många personer i maten.

CARL AUGUST CARLSSON med maka AUGUSTA och barnen
Fr v Gillis, Gösta, Ingrid, Henry (1928)

*Del av ARBETSSTYRKAN PÅ SUNDBY GÅRD 1925
Från nuv. Sundbyvägen vid skolan*

*SUNDBYS FÖRSTA TRAKTOR av märket Fordson.
Ladugården i bakgrunden (1932)*

Sundby ekonomibyggnader 1938, fr nuv. korsn. Sundbyv/
Småbrukarv. Fr v stallet (ena gaveln), sädesmagasin
med vagnslider, logen, rester av den nedrivna ladu-
gården (i högra kanten)

PERSONALBOSTÄDER I SUNDBY

Fr nuv. Sundbyvägen upp mot Småbrukarvägen
(Efter teckning av Stig Boljahn 1966)

I början av 30-talet lät Atlas stycka området till egnahemsbebyggelse och försäljningen överläts på Stuvstabilaget. C.A. Carlsson blev platsombud för visning och försäljning av de 500-talet tomterna och var för många en klockarfar och hjälpende hand. Själv förvärvade han mangårdsbyggnaden och andra till gården hörande hus, samt några tomtområden.

1937 upphörde jordbruket. Ladugårdsbyggnaden revs först. Logen inreddes med plats för ett 20-tal Solvalla-hästar, men revs när Sundbyskolan byggdes 1954. I dag återstår endast den vitrappade huvudbyggnaden - uppförd på 1860-talet under C.A. Wallers tid - samt ett av de tre rödmålade bostadshusen - - - påminnelser om den flerhundraåriga jordbruksepoken i Sundbys historia.

Källor:

Riksarkivet: Svea Hovrätt, Häradsrättsprotokoll

" Jordeböcker

Stadsarkivet: Spånga husförhörslängder

Lantmäteristyrelsens arkiv: Kartor från Spånga

Stockholms Stadsmuseum: Karta över Sundby 1908

Joh.Ax. Almquist: Frälsegodsens i Sverige

H.O. Prytz: Karlberg förr och nu

H. Ahnlund: Spånga sockens historia

Spånga Fornminnes- och Hembygdsgille: Spånga socken-
protokoll

NÄLSTA ELLER NARTHASTAFF ?

Samstämda språkforskare säger: Nälsta är ett "falskt" sta-namn som i sitt utsprung skrevs Närthastaff. Ändeisen staff skulle då kunna syfta på en påle för kulthandlingår till gudinnan Nerthus ära.

Gudinnan Nerthus dyrkades i Norden tillsammans med guden Ull långt innan Tor, Oden och Frej var kända av nordborna. Hennes namn skrevs Niaerd eller Njård med flera varianter.

Flera ortnamn kan härledas till Niaerdawi, där "wi" betyder helgedom. Så är fallet med Nalavi i Närke, Mjärdevi i Östergötland och Närtuna i Uppland. (Genom en anfader från Nalavi råkar även artikelförfattaren bära gudinnan Nerthus namn.)

Vem vad då denna gudinna? Jo - hon anses liktydig med den moderliga jorden och var en fruktbarhetsgudinna som i Norden kom att ersättas av gudinnan Fröa.

Att Nälsta har ett oäkta sta-namn försämrar inte dess status som verkligt gammal kulturplats.

Nerthus har haft många "wi" = helgedomar i Sverige. Kanske har här även funnits flera "staff" = pålar, men endast Närthastaff = Nälsta är känt. Säkerligen har fruktbarhetsriter förekommit där. Dem behöver vi inte återuppliva - men att njuta den moderliga jordens frukter vid en årlig skördefest i Nälsta - för säkerhets skull på den kristna tacksägelsedagen - vore måhända något för Spånga Fornminnes- och Hembygdsgille.

Lars Nahlbom

ATT TA HAND OM EN HEMBYGDSGÅRD -

om än aldrig så nyreparerad och fin innebär alltid ett stort arbete för den mottagande föreningen. Förutom själva flyttningen från Akalla by till Nälsta gård har det för Gillets råd inneburit fortlöpande möda med genomgång och registrering av föremål, iordningställande av utställningsutrymmen m m. Omfattande och idogt arbete har utförts av rådsledamöter och andra, bl a för att inreda den s k boden.

Ett extra bekymmer för oss har dessutom varit omsorgen om marken kring Nälsta gård, som under lång tid mer eller mindre fått sköta sig själv och som endast delvis ställdes i ordning av Stockholms stad efter ombyggnaden. Glädjande nog har vi fått enastående hjälp av Spångaborna trädgårdskonsulenterna Birger och Dagmar Sandahl, som tillsammans med parkvårdskunnige Tage Kriström oegennyttigt ställt upp och lagt ned ett omfattande arbete för att få "ordning på torpet" och förberett och underlättat den framtida skötseln, som skall handhas av Gillet. Vi är stort tack skyldiga dessa tre, som tidigare inte ens var medlemmar!

Gillet har fått ytterligare gåvor till samlingarna och för att underlätta vårt arbete i Nälsta gård. Verkligt tacknämlig är härvidlag en ny motorgräsklippare för framtida skötsel av våra ågor.

Utöver tidigare bokgåva har Sundbybergs Hembygdsförening överlämnat en tavla med Kymlinge-motiv. Från fotografen Harry Grip i Hässelby har vi mottagit bilder med Spånga-motiv liksom från Nils Forsberg i Solhem.

Inga-Bergit och Henry Danielson i Solhem har överlämnat tre inramade förstoringar av Spångamasterna. Inga-Bergit är dotter till linjemästare Axel Kock som var med om både uppförande och nedtagning av de välkända masterna.

Spånga Fornminnes- och Hembygds-gille tackar varmt för alla gåvor och uppskattar att bilder och andra minnen tillvaratas i stället för att kanske slängas i tron att

det inte längre har något värde. Kära Gillesmedlemmar,
kasta inte bort något förrän ni kontaktat Gillet!

Vår vädjan i föregående nummer om fler medhjälpare i
gårdsarbetet har glädjande nog resulterat i att vi nu
har städhjälp, ompysslare m m, men det finns plats för
fler. Ju fler som delar på arbetet, desto mindre be-
tungande blir det.

Hembygdshälsningar från Gillets ålderman
 Jane Hamilton

Å R S S T Ä M M A N 1987

hålles söndag 15 mars kl 15 i Spånga församlingshus

P r o g r a m :

Årsmötesförhandlingår

Föredrag: FÖRHISTORISKA TEXTILFYND

Antikvarie MARGARETA NOCKERT från Riks-
antikvarieämbetet

I Spånga har under många år i samband med bebyggandet
av Vällingby, Tensta m fl områden ett omfattande utgräv-
ningsarbete ägt rum. Gravar har undersökts och man har
försökt få en bild av hur forntida Spångabor levt.
Intressant är då också att få veta något om hur de var
klädda, vilka material som användes och vilka slags
redskap. Riksantikvarieämbetets textila sektion har
världsrykte för sin skicklighet att konservera och be-
vara ytterligt ömtåliga och fragmentariska rester av
textiler.

Margareta Nockert kommer att beskriva detta arbete och
vad det i sin tur berättar om forna svenskars liv.

Kaffe serveras

DECEMBER 1986 - MARS 1987

LITEN JULMARKNAD I NÄLSTA GÅRD

Söndag 14 december kl 12 - 15

Ljusstöpning och försäljning av ljus
Hemtillverkat julpynt, lotteri
Julgransförsäljning

JULSAMKVÄM
=====

Söndag 28 december kl 12 - 15

Musik - Julgröt - Kaffe

Plats: Nälsta gård

VÄRMLANDSAFTON
=====

Torsdag 19 februar 1987 kl 19

Historier - musik - mat - allt från
Värmland i Nälsta gård!

ÄRSSTÄMMA
=====

Söndag 15 mars 1987 kl 15

i Spånga församlingshus, Värsta Allé 1.
Läs mera om årsmötet på sidan 18!

NÄLSTA GÅRD
=====

Adress: Rättar Vigs väg 95

Buss 118, hp1 Nälstaplan

Visas 2:a och 4:e söndag varje månad
kl 12 - 15

SOCKENSTÄMMO-
PROTOKOLL

Läsning av Spånga-Järfälla gamla sockenstämmoprotokoll återupptas under vårterminen med början måndag 19 januari kl 19 i Nälsta gård. Nyttillkommande läsare välkomna!

